

ขงจื้อกับแนวคิดทางสายกลาง

สรวิชญ์ วงษ์สาอาด

ภาควิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
wongsaardsorawit@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่อง “ขงจื้อกับทางสายกลาง” พบว่า ทางสายกลางของขงจื้อ หมายถึง ปัญญา (จื้อ) และความจริงใจ (ซิ่น) ปัญญาจะทำให้บุคคลมองเห็นสรรพสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เมื่อบุคคลสามารถมองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงได้แล้ว จิตจะรับรู้สรรพสิ่งด้วยใจเป็นกลางไม่ยึดติด รับแล้วปล่อยวาง การดำเนินตามหลักทางสายกลาง จึงเปรียบเหมือนการกลับไปหาจิตเดิม ซึ่งปราศจากการปรุงแต่ง ซึ่งเป็นสภาวะที่ไม่เอนเอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง และสภาวะเป็นที่ไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งทำให้ความรู้สึกและอารมณ์ เป็นสภาวะของจิตที่ไม่เอนเอียงเมื่อถูกอารมณ์ที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจมากระทบ

คำสำคัญ : ขงจื้อ ทางสายกลาง

Confucius and the middle path

Sorawit Wongsard

Department of Social Studies Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Pathom Rajabhat
University
wongsaardsorawit@gmail.com

Abstract

This article aims to study “Confucius and the Middle Way” found that the Middle Way of Confucius refers to wisdom (Zhu) and sincerity (Xin). Wisdom allows a person to see things as they really are. When a person can see things as they really are the mind will perceive things with a neutral mind that does not cling to. Take and let go Implementation of the middle path Therefore, it is like returning to the original mind. Which without any improvement which is a state that does not lean to one side and the condition is unchanged which makes feelings and emotions it is a state of mind that is unbiased when affected by pleasant and unsatisfactory emotions.

Keywords: Confucius, middle way.

บทนำ

คำว่า “ทางสายกลาง” ในภาษาจีนใช้คำว่า “จุงหยุง” ถ้าแยกอักษรจีนออกมา คำว่า “จุง” คือ ความเหมาะสมพอดีกลมกลืน เป็นกลาง ไม่เข้าข้าง ไม่มีอคติ ไม่ขาดไม่เกิน หยุง คือ ธรรมดาสามัญ ปฏิบัติตามหลักเหตุผล ตามปกติวิสัยทั่วไปไม่เปลี่ยนแปลง [1] เมื่อรวมความเข้าด้วยกันก็จะหมายถึง ข้อปฏิบัติที่เป็นกลาง คือเป็นไปตามเหตุผล ไม่เอนเอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง มีความพอเหมาะพอดี ไม่ขาดไม่เกิน ไม่เอนเอียง ด้วยอำนาจแห่งอคติ หรือไม่เอนเอียงไปตามอารมณ์ที่มากระทบทั้งที่เป็นฝ่ายดีและไม่ดี เป็นสภาวะจิตที่มีดุลยภาพ ดำรงภาวะแห่งความเป็นกลาง ขงจื้อจึงสอนให้คนได้หันกลับไปสนใจหลักทางสายกลางนี้ ซึ่งมีอยู่ติดตัวแล้วตั้งแต่เกิด แต่ถูกอารมณ์ภายนอกมาบดบัง ทำให้จิตที่มีความเป็นกลางมาแต่ดั้งเดิมไม่สามารถทำหน้าที่ได้ มนุษย์จึงต้องศึกษาตนเอง เพื่อให้ได้เข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงของตัวเอง ซึ่งหลักปฏิบัติทางสายกลางของขงจื้อ เป็นส่วนหนึ่งของหลักจางจื๊อ (หลี่) เป็นส่วนหนึ่งของหลักเมตตาธรรม หรือหลักมนุษยธรรม (เหริน) ในความเป็นจริง หลักคำสอนของขงจื้อให้ความสำคัญที่หลักเมตตาธรรม (เหริน) ในฐานะเป็นคำสอนที่ประมวลคำสอนอื่น ๆ ซึ่งก็รวมถึงหลักทางสายกลางด้วย ดังข้อที่ปรากฏในคัมภีร์ทางสายกลางที่ว่า “เพราะอาศัยเหริน หรือความรักนี้เอง จึงก่อให้เกิดพลังกระตุ้นผลักดันไปสู่การกระทำตามหลักทางสายกลาง” และ “การพัฒนาตนให้สมบูรณ์ ได้นั้นต้องอาศัยเหริน” ในฐานะที่เป็นองค์ธรรมที่สำคัญสูงสุด องค์ธรรมที่สำคัญสูงสุดที่ขงจื้อมักกล่าวถึงกลับเป็นเรื่องของเมตตาธรรม (เหริน) ซึ่งจะก่อให้เกิดพลัง (จง) ในการสร้างสรรค์สังคมให้มีความสุข ดังคำกล่าวที่ว่า “หลักปัญญามีไว้ เพื่อทำให้สติปัญญา หรือการรู้จักคิด มีความสมบูรณ์แบบโดยพร้อมมูล เพื่อรู้ที่ปรับปรุงศีลธรรมให้กับประชาชน รวมถึงการบรรลุถึงความดีอันสูงสุดด้วย ในคำสอนของขงจื้อ ปรากฏอยู่ในทางสายกลางจึงอยู่ที่ เมื่อบุคคลประกอบด้วยปัญญา หรือเมื่อปัญญาพัฒนาจนถึงขั้นสมบูรณ์แล้ว ย่อมสามารถทำให้เข้าใจ หรือมองเห็นสรรพสิ่งทั้งหลาย ตรงตามความเป็นจริง สามารถวางจิตให้เป็นกลาง โดยไม่เอนเอียงไปในลักษณะนี้ ขงจื้อจึงเน้นเรื่องการพัฒนาปัจเจกบุคคลให้มีภูมิปัญญาอันสมบูรณ์สูงสุดนั่นเอง

ที่มาของคำว่า “ทางสายกลาง”

คำว่า “ทางสายกลาง” เป็นคำที่แปลมาจาก คำว่า “จุงหยุง” (Chung Yung) แยกออกเป็น 2 พยางค์ คือ “จุง+หยุง” ดังนั้น คำว่า “จุง” หมายถึง สิ่งที่ไม่เอนเอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง ส่วนคำว่า “หยุง” หมายถึง ภาวะที่ไม่เปลี่ยนแปลง [2] คำแปลดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับงานนิพนธ์ชื่อ Source of Chinese Tradition ซึ่งมี Wm. Theodore de Bary ตั้งที่ จำนวน 2 ทง ประเสริฐ ได้แปลเป็นภาษาไทยในหนังสือชื่อว่า “บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน” ว่า จุง หมายถึง “ความเป็นกลาง” ส่วนคำว่า “หยุง” หมายถึง ความเป็นไปตามธรรมชาติ [3] ซึ่งคำว่า “จุง+หยุง” เป็นทั้งชื่อหลักธรรมที่สำคัญ และเป็นชื่อหนังสือเล่มที่ 2 ในจำนวน คัมภีร์คลาสสิก 4 เล่มของขงจื๊อ ในบทนำของหนังสือเล่มนี้ [4] จูสีได้อ้างถึงคำอธิบายของอาจารย์เฉิง (Master Ch'eng) เกี่ยวกับ ความหมายของคำว่า “จุงหยุง”

ดังนั้นในคัมภีร์จุงหยุง ไม่ได้อธิบายความหมายของทางสายกลางไว้โดยตรง เพียงแต่พรรณนายนัยแห่งศีลธรรมไว้ ซึ่งก็ชวนให้ตีความได้ว่า เกี่ยวเนื่องด้วยสภาวะจิตที่ไม่เอนเอียงไปในอารมณ์ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว ที่เรียกสภาวะจิตที่ว่า “ทางสายกลาง” ซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์จุงหยุง ตอนหนึ่งที่กล่าวว่า...“เราอาจเรียกจิตในขณะที่อยู่ในภาวะที่ปราศจากความหวั่นไหวในความยินดี ความโกรธ ความเศร้าโศก หรือความเพลินเพลินว่า (มี) “ดุลยภาพ” (Equilibrium) และเมื่ออารมณ์ความรู้สึกเหล่านี้มากระทบ ก็ปฏิบัติตนได้เหมาะสมกับสถานการณ์ ภาวะดังกล่าวนี้อาจเรียกว่าจิตอยู่ในฐานะ (มี) “ความกลมกลืน” (ho=Harmony) ความมีดุลยภาพนี้เป็นรากฐานอันยิ่งใหญ่ซึ่งจะทำให้การกระทำของมนุษย์ทุกอย่างเกิดความเจริญงอกงามขึ้นในโลก และความกลมกลืนเป็นวิถีสากลซึ่งมนุษย์ทั้งหลายควรดำเนิน” [5]

คำว่า “จุงหยุง”(ทางสายกลาง) นักปราชญ์ ยังมีความเห็นที่แตกต่างกันไป เช่น ดร.เจมส์ เล็กก์ (James Legge) ศาสตราจารย์ทางด้านจีนวิทยา ท่านได้แยกศัพท์ คำว่า “จุง” ว่าเกิดจากผสมอักษรจีน 2 ตัว คือ ตัวแรก (ล่าง) แปลว่า หัวใจ กับ ตัวที่สอง (บน) แปลว่า กลาง [6] และแปลคัมภีร์จุงหยุงจากภาษาจีนเป็นภาษาอังกฤษ ท่านก็ใช้คำว่า “Doctrine of the Mean” แต่คำแปลดังกล่าวนี้ ก็ได้รับการวิจารณ์จากศาสตราจารย์เสี่ยวนารด์ ซือเหลียน ซือ ซึ่งกล่าวว่า ไม่ค่อยตรงกับ ความหมายในภาษาจีนเสียทีเดียว เพราะคำว่า “จุง” ในภาษาจีนนั้น มีความหมายกว้างกว่าคำว่า “Mean” ในภาษาอังกฤษ [7] ถือว่า เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ได้แก่ 1) ศาสตราจารย์เสี่ยวหนาด ซือเหลียน ซือ (Leonard Shihlien Hsu) ได้ให้ความเห็น ว่า ความหมายเดิมของคำว่า “จุง” (Chung) จริง ๆ คือ “กลาง” (middle) แต่ในคัมภีร์จุงหยุง มีความหมายไปในทำนองว่า สภาวะที่จิตไม่กำเริบ เมื่ออารมณ์และความรู้สึกทุกอย่าง ไม่ว่า จะเป็นความยินดี ความยินร้าย ความเศร้าโศกเสียใจ หรือความร่าเริงยินดี เป็นต้น ครอบงำ ดังนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “เราอาจเรียกจิตในขณะที่ไม่มีกระแสแห่งความยินดี ความโกรธ ความ เศร้าโศก ว่า อยู่ในสถานะที่เป็นกลาง” สารัตถะของจุงหยุงที่แท้จริงจึงอยู่ที่ “ความเป็นกลาง” หรือ “ความสมดุล” [8] และศาสตราจารย์อาร์ซี เจ. บาร์ม ได้แสดงความหมายของคำว่า “จุงหยุง” ไว้ในบทนำของหนังสือชื่อ The Heart of Confucius : Interpretation of Genuine Living and Great Wisdom ว่า “จุง” ถ้าสนธิกับคำว่า “หยุง” จุง จะมีความหมายว่า “พฤติกรรมที่ไม่เบี่ยงเบน” ขณะที่ หยุง หมายถึง “ตลอดกาล” เมื่อรวมกันเข้า จึงมีความหมายว่า พฤติกรรมที่ไม่ เบี่ยงเบนตลอดกาล [9] ในแง่จิตวิทยา จิตใจของคนเรานั้นมีธรรมชาติเอนเอียงไปตามอารมณ์ ความรู้สึก ซึ่งมีทั้งฝ่ายดีและไม่ดี คำว่าพฤติกรรมที่ไม่เบี่ยงเบนในที่นี้จึงหมายถึง สภาวะจิต ที่ไม่เอนเอียงไปตามอารมณ์ เป็นสภาวะจิตที่มีดุลยภาพ ดำรงภาวะเป็นกลางไม่เอนเอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง 2) ซุนจื๊อ (Hsun-tzu) ผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในคำสอนขงจื๊อ กล่าวว่า “ทางสายกลาง” (จุง) มีความหมายเดียวกับ “จารีต” การปฏิบัติตามจารีต จึงเท่ากับเป็นการปฏิบัติตาม “ทางสายกลาง” ทางสายกลางเป็นกฎแห่งความประพฤติ และความยุติธรรมที่เหมาะสม [10] ในคำสอนเรื่องทางสายกลาง ขงจื๊อเน้นย้ำถึงลักษณะชีวิตที่สมดุล หรือสภาวะของความคิด และการกระทำที่จะนำมาซึ่งความพึงพอใจ และ 3) เฉิน จิงป๋าน (Chen Jingpan) ได้ให้ความเห็นว่า อารยธรรมของมนุษย์ ถ้าเรามองแบบทวิลักษณ์ที่หมุนเวียนกันอยู่ เช่น ความเป็นสังคม กับความเป็นปัจเจก ระเบียบวินัยกับ เสรีภาพ เป็นต้น แนวคำสอนเรื่องทางสายกลางของขงจื๊อ ก็จะมีลักษณะเป็นการ “สังเคราะห์” ระหว่างความสุดโต่ง (ทวิลักษณ์) ดังกล่าวข้างต้น ให้มีความสมดุลกันได้เช่นกัน [11] จากทัศนะดังกล่าวนี้ เท่ากับเป็นการยอมรับ “จุงหยุง” เป็นหลักคำสอนที่อยู่ตรงกลางระหว่างขั้วทวิลักษณ์ของโลก โดยที่ “จุงหยุง” จะไม่เอนเอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง ดำรงสภาวะที่ แท้จริง (ธรรมชาติ) ของตนอยู่ได้

กล่าวสรุปได้ว่า คำว่า “ทางสายกลาง” ในภาษาจีนใช้คำว่า “จุงหยุง” ถ้าแยกอักษรจีนออกมา คำว่า จ คือ ความเหมาะสมพอดี กลมกลืน เป็นกลาง ไม่เข้าข้าง ไม่มีอคติ ไม่ขาดไม่เกิน หยุง คือ ธรรมดาสามัญ ปฏิบัติตามหลักเหตุผล ตามปกติ วิสัยทั่วไปไม่เปลี่ยนแปลง [12] เมื่อรวมความเข้าด้วยกันก็จะหมายถึงข้อปฏิบัติที่เป็นกลาง คือเป็นไปตามเหตุผล ไม่เอนเอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง มีความเหมาะสมพอดี ไม่ขาดไม่เกิน ไม่เอนเอียงด้วยอำนาจแห่งอคติ หรือไม่เอนเอียงไปตามอารมณ์ที่กระทบ ทั้งที่เป็นฝ่ายดี และไม่ดี เป็นสภาวะจิตที่มีดุลยภาพ ดำรงภาวะแห่งความเป็นกลาง

ขงจื้อกับแนวคิดทางสายกลาง

1. ความเป็นมาของคัมภีร์ทางสายกลาง

คัมภีร์ทางสายกลาง “The Doctrine of Mean” ถือว่า เป็นคัมภีร์หลักคัมภีร์หนึ่งจำนวน 4 คัมภีร์ ที่อยู่ในกลุ่มที่เรียกว่า “จตุรปกรณ์” เนื้อหาของคัมภีร์เป็นการคัดเลือกเอาจากคัมภีร์จารีต (The Book of the Rites) บทที่ 28 มารวมเข้าเป็นหนึ่งชุด โดยปราชญ์สมัยราชวงศ์ชอง ชื่อซุสี (พ.ศ.1673-1743) ท่านยังได้ตีความ และอธิบายคัมภีร์ “จตุรปกรณ์” จนกระทั่งท่านถึงแก่กรรม ดังนั้น คัมภีร์นี้ จึงเป็นสาระคำสอนที่สำคัญอีกคัมภีร์หนึ่งของลัทธิขงจื้อ ได้แก่ [13] (1) คัมภีร์ต้าสุย (The Great Learning) เป็นคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม ถือว่า เป็นรากฐานสำหรับการศึกษาของรัฐบาล โดยเฉพาะนักปกครอง และยังเป็นตำราที่เกี่ยวกับจารีตประเพณีโบราณอีกด้วย (2) คัมภีร์จุงหยุง (The Doctrine of Mean) เป็นคำสอนเกี่ยวกับทางสายกลางเป็นคัมภีร์ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างศีลธรรมกับมนุษย์ (3) คัมภีร์ลุ่นอ้อ (The Analects) เป็นคัมภีร์ที่บันทึกคำสอนของขงจื้อสั้น ๆ มีลักษณะเป็นคำคมหรือสุภาษิต รวมทั้งบทสนทนาระหว่างขงจื้อกับสานุศิษย์ ซึ่งส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับหลักทางศีลธรรมอันจะนำไปสู่จุดหมาย ก็คือ การเป็นคนดีของสังคม และ (4) คัมภีร์เม่งจื้อ (Works of Mencius) เป็นหนังสือที่รวบรวมคำสอนของเม่งจื้อ ศิษย์คนสำคัญของขงจื้อ เป็นผู้ประกาศและเผยแพร่หลักคำสอนของขงจื้อได้อย่างแพร่หลาย ที่สุด ศิษย์ของท่านเม่งจื้อจึงรวบรวมไว้เป็นชุด ๆ และตั้งชื่อตามอาจารย์ของตน คือ เม่งจื้อ เพื่อเป็นการให้เกียรติ

นอกจากนี้ มีนักปราชญ์หลายท่านได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับคัมภีร์จุงหยุงไว้ ซึ่งก็มีนัยและเหตุผลที่คล้ายคลึงกัน คือ ทศนะของศาสตราจารย์เลียวหนาด ชื่อเหลียน ชื่อ เห็นว่า คัมภีร์จุงหยุงเป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยจิตวิทยาสังคม และธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายของอาจารย์เฉิง (พ.ศ.1576-1651) ที่ว่า คัมภีร์จุงหยุงบรรจุเนื้อหาเกี่ยวกับกฎการทำงานของจิต (the law of the mind) ซึ่งได้รับการถ่ายทอดสืบกันมาจากขงจื้อ ต่อมาถึงยุคของจื่อซือ (Tzu Ssu) ซึ่งเกรงว่าการถ่ายทอดจะมีความผิดเพี้ยน และคลาดเคลื่อน จึงให้เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรขึ้น จากนั้นก็มอบหมายให้เม่งจื้อเป็นผู้เก็บรักษา [14] สอดคล้องกับทศนะของซือหม่าเจียน (Ssu-ma Ch'ien) นักประวัติศาสตร์คนสำคัญของจีนที่กล่าวว่า คัมภีร์จุงหยุงได้รับการเขียนขึ้นโดยจื่อซือ ศิษย์คนใกล้ชิดของขงจื้อ [15] เพราะว่า คัมภีร์ทางสายกลางของขงจื้อจึงมีอยู่ 3 ตอน ตอนที่ 1 มี 11 บท (บทที่ 1-11) ตอนที่ 2 มี 9 บท (บทที่ 11-20) ตอนที่ 3 มี 13 บท (บทที่ 21-33) ในแต่ละบทมีข้อย่ออีก บางบทก็ไม่มีเลย จำนวนมากน้อยไม่เท่ากัน ดังนั้นทั้ง 33 บทนี้ ไม่ได้กล่าวเฉพาะเรื่องทางสายกลางเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงจริยธรรมอื่น ๆ ด้วย ซึ่งท่านผู้รู้ได้แบ่งไว้เป็น 3 ส่วน [16] ส่วนที่ 1 ว่าด้วยคำสอนหลัก (the axis) ที่เป็นหลักความจริง หรืออภิปรัชญา ส่วนที่ 2 ว่าด้วยวิธีการปฏิบัติ หรือกระบวนการ (the process) เกี่ยวข้องกับการ นำหลักความจริงมาประยุกต์ใช้ และส่วนที่ 3 ว่าด้วยความจริงใจ (sincerity) ซึ่งเป็นมรรควิธี ที่จะนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้เกิดผล หากจะพูดตามหลักปรัชญา สามารถสรุปได้ดังนี้ (1) หลักอภิปรัชญา : ความจริงใจ ภายใต้อำนาจที่สมบูรณ์ที่สุดเพียงประการเดียวเท่านั้น ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ก็ได้ (2) หลักการเมื่อง : ในการตัดไม้ทำค้ำ ขวาน แบบนั้นอยู่ไม่ไกล และในทำนองเดียวกันคน ๆ หนึ่งถือค้ำขวานอันหนึ่งในขณะที่สับคนอื่นคนหนึ่ง ดังนั้น เราใช้คนในการปกครองคน (3) หลักจริยศาสตร์ : เมื่อนายฆ้องยิงพลาดจากเป้าหมาย เขายอมหันกลับ มามองและสำรวจข้อบกพร่องของตน

2. ลักษณะของคำสอนทางสายกลาง

ที่มาของคำสอนเรื่องทางสายกลางของจื่อ เราเริ่มต้นจากคำถามที่ว่า ทำไมขงจื้อต้องสอนเรื่องทางสายกลาง ? ในการตอบคำถามนี้ จำเป็นต้องย้อนไปดูสภาพของสังคมในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ เพราะสภาพทางสังคมสะท้อนให้เห็นภาพคำสอนที่ชัดเจน

ขึ้น ดังที่มีผู้ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า “คำสอนของขงจื๊อพัฒนาในรูปแบบของปฏิกิริยาต่อยุคสมัยที่ขงจื๊อมีชีวิตอยู่” ได้กล่าวไว้ว่า... “โลกที่ท่านได้เผชิญนั้นมีได้เป็นโลกที่สดใสเลย ประเทศจีนได้แบ่งแยกออกเป็นรัฐเจ้าครองนครแคว้นเล็กแคว้นน้อยมากมาย ซึ่งแต่ละแคว้นมักจะทะเลาะวิวาทและทำสงครามกันอยู่เสมอ หรือไม่ก็ทะเลาะวิวาทและทำสงครามกับพวกป่าเถื่อนที่คอยยกมารุกรานเบียนเบียนอยู่รอบทิศ บรรดากษัตริย์ที่ประทับอยู่ ณ ราชสำนักกลางของราชวงศ์โจว ซึ่งครั้งหนึ่งได้เคยประธานความร่วมมือเป็นสุขและเสถียรภาพให้แก่ชาติ ก็อ่อนแอลง และไม่มีสมรรถภาพพอที่จะสู้กับความเกรียงไกรของบรรดาเจ้าครองนคร ผู้มีอำนาจมากกว่าทั้งหลายได้ กษัตริย์ทั้งหลายถูกพวกเสนาบดีปลดออกจากตำแหน่ง หรือไม่ก็ถูกปลงพระชนม์เสีย โอรสก็ปลงพระชนม์พระราชบิดาได้ทั้งหมดนั้นเป็นความทารุณโหดร้าย และเป็นการขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อยในหมู่ชนชั้นปกครอง และดูเหมือนจะไม่มีอำนาจอะไรที่สูงไปกว่านั้นอีกแล้ว ไม่ว่าจะเป็อำนาจชั่วคราวหรืออำนาจทางวิญญาณใด ๆ ที่ประชาชนจะร้องเรียนเอาได้” [17] จากข้อความนี้ สะท้อนให้เห็นสภาพบริบททางสังคม การเมืองในยุคสมัยของขงจื๊อได้ชัดเจนว่ามีสภาพเป็นอย่างไร ขงจื๊อเองก็จะมองเห็นความระส่ำระสาย ความไร้ระเบียบ ความทุกข์ของสังคมที่เผชิญอยู่ในขณะนั้น ซึ่งแน่นอนสภาพสังคมดังกล่าว ย่อมทำให้มองลึกไปถึงสภาวะจิตใจของผู้คนในบ้านในเมืองได้ด้วยว่า มีสภาพเป็นอย่างไร อาจกล่าวได้ว่า ยุคสมัยขงจื๊อมีชีวิตอยู่นั้นเป็น “ยุควิกฤติทางศีลธรรม” (a time of moral chaos) ผู้คนละทิ้งและไม่ใส่ใจเรื่องคุณธรรม อาชญากรรมก็เกิดขึ้นบ่อยครั้ง ในชนบทที่ห่างไกล มักถูกปล้นสะดม และภายในเมืองหลวงหรือในราชสำนักเองก็มีปัญหาเรื่องแก่งแย่ง ชิงดีชิงเด่น ซึ่งส่งผลกระทบต่อปัญหาทางเศรษฐกิจ เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน คนมีอำนาจกับคนไร้อำนาจ นอกจากนี้ แนวความคิดทางการเมือง และแนวความคิดทางปรัชญาในยุคสมัยของขงจื๊อจึงตกอยู่ในสภาพ “สุดโต่ง” 2 ทาง [18] ได้แก่ (1) ความคิดเห็นที่ว่ารัฐบาลควรมีอำนาจเด็ดขาดในการควบคุมหรือแทรกแซงการบริหารราชการแผ่นดิน แนวความคิดในลักษณะเช่นนี้ได้รับการเผยแพร่โดย กวนจง (Kuan Chung), จื่อชาน (Tzu Ch’an) ซึ่งต่อมาแนวความคิดดังกล่าวนี้ก็ได้รับการพัฒนาไปสู่ความสุดโต่งอีกสำนักหนึ่งคือ สำนักนิติธรรมนิยม (Legalist School) เป็นกลุ่มชาวจัด และ (2) ความคิดเห็นที่เรียกกันว่า “นโยบายไม่แยแส” (laissez-faire policy) คือปล่อยให้ตามยถากรรม ปล่อยให้คนไม่นำพาสังคม ผู้ที่มีแนวความคิดในลักษณะเช่นนี้ คือ เล่าจื๊อ (Lao-tzu), เจียหยู (Chieh Yu), จางชู (Chang Chu), เจียหนี (Chieh Ni) เป็นต้น ซึ่งต่อมาแนวความคิดดังกล่าวนี้ก็ได้รับการพัฒนาไปสู่ความสุดโต่งอีกสำนักหนึ่งคือสำนักเต๋า (Taoist School) ซึ่งเป็นกลุ่มชาวยัด จากแนวคิดทั้ง 2 ข้อนี ซึ่งเป็แนวความคิดที่ สุดโต่งข้างต้นนั้น ข้อแรกเน้นเรื่องการจัดระเบียบสังคมและเป็นการเน้นควบคุมสังคม ส่วนข้อที่สองเน้นเรื่อง เสรีภาพส่วนบุคคล ทำให้มองเห็นว่า เกิดความขัดแย้งทางความคิด และการปฏิบัติ ซึ่งไม่มีทางที่จะเข้ากันได้ ขงจื๊อมองเห็นความสุดโต่งดังกล่าว ดังนั้นแนวความคิดทางปรัชญาขงจื๊อจึงไม่มีลักษณะสุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง นั่นคือ ขงจื๊อไม่ทิ้งสังคม ขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญเรื่องเสรีภาพส่วนบุคคลด้วย ด้านสังคมขงจื๊อก็เน้นเรื่องจารีตทางสังคม (หลี่) ในขณะที่ส่วนปัจเจกบุคคล ขงจื๊อก็เน้นเรื่องการขัดเกลาคุณธรรมภายในให้มีลักษณะที่พึงประสงค์ เช่น เรื่องความจริงใจ ความซื่อสัตย์ ความเคารพ สติปัญญา เป็นต้น แนวความสอนเรื่องทางสายกลางในคัมภีร์ทางสายกลางจึงถือแนวคำสอนสำคัญที่สะท้อนให้เห็นความพยายามในการประสานความสุดโต่งดังกล่าว

ทางสายกลางตามแนวคิดของขงจื๊อ

1. ความเชื่อพื้นฐานของทางสายกลาง

ความเชื่อพื้นฐานทางอภิปรัชญาที่มีความสัมพันธ์ระหว่างหลักคำสอนเรื่องทางสายกลางที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ดังนั้น คัมภีร์ทางสายกลาง ซึ่งเชื่อกันว่า เป็นบทเดียวในจำนวน 33 บท ที่เป็นผลงานของขงจื๊อแท้ ๆ เริ่มต้นด้วยประโยคว่า “สิ่งที่ธรรมชาติ จัดสรรมาให้ เรียกว่า ธรรมชาติส่วนตัวของคุณคนใดบุคคลหนึ่ง (เทียน มิ่ง จื่อ เว่ย ชิง) การพัฒนาโดยสอดคล้องกับธรรมชาติของตนของคุณคนใดบุคคลหนึ่ง เรียกว่า วิธีทางของการบรรลุผลโดยตนเอง (ช่วย ชิง จื่อ เว่ย เต้า) การดำเนินชีวิตตามวิถีของการบรรลุผลสำเร็จด้วยตนเองอย่างเหมาะสม เรียกว่า การพัฒนาขีดความสามารถ (ชีว เต้า จื่อ เว่ย เจี๋ยว)” ดังนั้น คำที่ควรพิจารณาเบื้องต้นก่อน 2 คำนั้น ก็คือ คำว่า “เทียน” กับ คำว่า “เต้า หรือ เต้า” คำว่า “เทียน” ตามศัพท์ แปลว่า “สวรรค์ หรือฟ้า” หมายถึง “เทพสูงสุด” สะท้อนถึงความเชื่อพื้นฐานที่สำคัญว่า “สรรพสิ่งทั้งหลาย” ในจักรวาลไม่อาจจะเป็นสิ่งมีชีวิต สิ่งไม่มีชีวิต นับตั้งแต่ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว เมฆหมอก แสงสว่าง พืช สัตว์ มนุษย์ ต้นไม้ ภูเขา ตลอดจนสรรพสิ่งอื่น ๆ ทั้ง

มวล ล้วนเกิดจากการประทานมาให้โดยเบื้องบน ถือว่า เป็นความเชื่อพื้นฐานของคนจีน นับตั้งแต่ก่อนยุคของขงจื้อแล้ว เพราะ ขงจื้อยอมรับความเชื่อดังกล่าว จะเห็นได้จากในคัมภีร์ลุนอี้ (The Analects) ขงจื้อได้กล่าวถึงสวรรค์หลายครั้ง เช่น ยอดคนนั้น (superior man) จะต้องรู้เรื่องสำคัญ 3 เรื่อง คือ เรื่องเจตจำนงสวรรค์ เรื่องระเบียบสวรรค์ และเรื่องลิขิตสวรรค์ “ฤดูกาลทั้ง 4 ดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ของมัน สรรพสิ่งทั้งหลายก็ยังคงก่อเกิดกำเนิดมาอย่างต่อเนื่อง แล้วสวรรค์ได้พูดอะไรบ้างล่ะ?” “เมื่ออายุ 50 ปี ข้ารู้เจตจำนงสวรรค์” “ชีวิตและความตายมีกำหนดกฎเกณฑ์ ของมัน ความมั่งคั่งและเกียรติยศขึ้นอยู่กับสวรรค์” “ไม่รู้ระเบียบสวรรค์ (ordinances of Heaven) เป็นไปไม่ได้ที่จะเป็นยอดคน (superior man) ดังนั้นคำว่า “เต๋า หรือ เต๋า” หมายถึง วิธีซึ่ง ฟุ้ง อยู่-หลัน ได้จำแนกวิธีออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ (1) วิธีแห่งฟ้า (Way of Heaven) (2) วิธีของมนุษย์ (Way of Man) [19]

กล่าวสรุปได้ว่า ความเชื่อพื้นฐานของทางสายกลางมาจาก เต๋าที่เป็นวิถีแห่งฟ้า สะท้อนแนวคิดเรื่องระเบียบของจักรวาล ซึ่งทำงานไปตามกฎเกณฑ์ของมัน การที่จักรวาลดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ดังกล่าว ย่อมส่งผลให้เกิดสรรพสิ่งทั้งหลายตามมา ซึ่งระเบียบและ กฎเกณฑ์ดังกล่าวนี้ ได้ถูกประทานมายังมนุษย์ด้วย ในฐานะที่เป็นวิถีแห่งมนุษย์ มนุษย์จึงต้องสำนึกในเต๋า เมื่อมนุษย์หยั่งรู้ในเต๋าที่เป็นวิถีมนุษย์ ย่อมจะเข้าใจถึงเต๋าที่เป็นวิถีแห่งฟ้าด้วย เพราะทั้งเต๋าที่เป็นวิถีแห่งมนุษย์ และเต๋าที่เป็นวิถีแห่งฟ้า ที่เกิดจากหลักการเดียวกัน ขงจื้อให้ความสำคัญในเรื่องนี้มาก ถึงกับกล่าวว่า “เขาได้รับฟิ่ง” (คำว่า “ฟิ่ง” ในที่นี้ เป็นสำนวนพูด หมายถึง เข้าใจหรือหยั่งรู้ บางท่านแปลว่า “เขาเข้าใจสัจธรรม เย็นตายก็ไม่เสียที (ที่เกิดมา)”) (เต๋า) ตกเย็นตายไปก็พอใจแล้ว

2. หลักการของทางสายกลาง

ขงจื้อเชื่อว่า การที่จักรวาลอันยิ่งใหญ่สามารถดำเนินไปได้ด้วยดี จะต้องมีการระเบียบหรือกฎเกณฑ์ ระเบียบหรือกฎเกณฑ์ ที่เรียกว่า ความเป็นกลาง (จุง) ที่เป็นรากฐานของสรรพสิ่งภายใต้ฟ้า ถ้าหากปราศจากความเป็นกลางเสียแล้ว สรรพสิ่งทั้งหลายในจักรวาลย่อมโกลาหล ความเป็นกลางจึงเป็นเสมือนหนึ่งระเบียบของจักรวาล เพราะอาศัยความเป็นกลางนี้เอง ที่ก่อให้เกิดสรรพสิ่งทั้งหลายอย่างที่เราเห็นกันอยู่ ดังข้อความที่ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์ทางสายกลางที่ว่า “เมื่อภาวะแห่งความเป็นกลาง และความประสานสอดคล้องบรรลุถึงภาวะสมบูรณ์ ความสงบเรียบร้อยก็จะแผ่ขยายไปทั่วสวรรค์และพื้นพิภพ ทั้งสรรพสิ่งก็ จะได้รับการหล่อเลี้ยงและเจริญงอกงาม” เพื่อความชัดเจนในหลักการเรื่องทางสายกลาง ผู้เขียนขอจำแนกรายละเอียดเกี่ยวกับทางสายกลางโดยโยงเข้าไปพิจารณาใน 2 เรื่อง คือ

เรื่องที่ 1 ธรรมชาติของจิต

ธรรมชาติของจิต เมื่อกล่าวถึงทางสายกลาง จิตเป็นส่วนสำคัญที่จะวัดความเป็นกลาง ดังข้อความตอนหนึ่งในคัมภีร์ทางสายกลางที่กล่าวไว้ในทำนองว่า พฤติกรรมที่แสดงออกมาให้เห็นภายนอก ไม่ได้เป็นอะไรมากกว่าสิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในจิตใจ หรือสิ่งที่แสดงออกมาภายนอกทั้งหมด เท่ากับเปิดเผยให้เห็นสิ่งที่อยู่ภายใน [20] เมื่อพิจารณาจากหลักความเชื่อทางอภิปรัชญาดังกล่าวข้างต้น จิตเป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์ซึ่งถูกประทานมาจากสวรรค์ ธรรมชาติของจิตที่มาจากสวรรค์ย่อมมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติของสวรรค์ นั่นคือ ความเป็นกลาง และมีศักยภาพในการแสดงออก ที่กลมกลืนกับภาวะแวดล้อมอื่น ๆ โดยปริยาย ธรรมชาติดั้งเดิมของจิตจึงมีความเป็นกลาง อยู่แล้ว ความเป็นกลางถือว่าเป็นคุณสมบัติติดตัวมาพร้อมกับความเป็นมนุษย์ซึ่งไม่สามารถแยกจากกันได้ กล่าวคือ เมื่อธรรมชาติดั้งเดิมของจิตมีความเป็นกลางแล้ว ทำไมพฤติกรรม ที่แสดงออกมาจึงไม่เป็นกลาง ซึ่งเป็นการขัดแย้งกับธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์

ในทัศนะของขงจื้อ จิตของคนเรานั้นรับอารมณ์ภายนอกอยู่ตลอดเวลา และในการรับอารมณ์นั้น จิตก็ทำการคิดหรือปรุงแต่งอารมณ์ คัมภีร์เม่งจื้อจึงกล่าวไว้ว่า “หน้าที่ ของจิตคือการคิด” ความที่จิตคิด หรือปรุงแต่งอารมณ์อยู่ตลอดเวลานี้เอง ทำให้จิตโดย ทั่วไปถูก “จุง” ไปตามอารมณ์ด้วย ทำให้ขาดความเป็นอิสระ หรือทำให้ไม่สามารถปฏิบัติ ต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่ได้อย่างเหมาะสม อย่างที่ขงจื้อมักกล่าวถึงในทำนองเปรียบว่า ฉลาดมากไปก็โผลด โง่มากก็ไปไม่ถึง ภาวะจิตโดยทั่วจึงมักถูกปรุงแต่งด้วยอารมณ์ไม่ว่าจะด้านเป็นบวก หรือด้านลบอยู่ตลอดเวลา จิตจึงไม่สามารถดำรงภาวะปกติ (common sense) หรือไม่อาจเป็นกลางได้ จิตโดยลักษณะของคนทั่วไปจึงมักจะ “ฟุ้งซ่าน” ไปตามอารมณ์ เช่น อุทาหรณ์เปรียบเทียบดังนี้ กล่าวคือ “ครั้งหนึ่ง ท่านอาจารย์พร้อมทั้งลูกศิษย์ทั้งสาม อาศัยอยู่บนภูเขาสูงหนึ่งบำเพ็ญปฏิบัติสมณธรรม เพื่อให้ภาวะจิตพ้นจากเครื่องผูกพันของอายตนะ

หก น้ำกินน้ำใช้บนสำนักหมดแล้ว จึงจำเป็นต้องลงจากภูเขาไปตักน้ำ ที่ลำธารเชิงเขาหมาไสตุ้ม ลูกศิษย์ใหม่ล่าสุดเป็นผู้ที่เดินลงไปตักน้ำ ครั้นไหลพ้นริมลำธารก็ต้องตกตะลึงตัวแข็ง เพราะในลำธารน้ำใสแจ๋ว มีหญิงสาวรู้น อ่อนคางหนึ่ง เปลือยกายแหวกว่ายอยู่อย่างสำราญ (ลูกศิษย์ใหม่ไม่อาจทำหน้าที่ได้ ซึ่งได้แต่ยืนดูตาค้าง) อาจารย์รออยู่เป็นเวลานาน จึงใช้ลูกศิษย์กลางเก่ากลางใหม่ลงจากภูเขาไปตาม พอเดินมาถึง เห็นลูกศิษย์ใหม่ยืนตาค้าง มองตามสายตาไป ก็พบกับภาพอันน่าตื่นตะลึง จึงปิดตาเสีย แต่นึกอีกทีก็กล้าเสียตายนึก อดใจไม่ได้ จึงลี้มตาดู แต่พอได้สติ จึงระลึกได้ว่าเป็นภาพไม่สมควรดู (ลูกศิษย์กลางเก่ากลางใหม่ จึงยืนหลับตา เปิดตาอยู่อย่างนั้น) ขณะที่อาจารย์ยังไม่ได้น้ำ จึงใช้ให้ลูกศิษย์เก่าลงจากภูเขาไปตาม เห็นอาการของสองศิษย์เป็นเช่นนี้ จึงแลกลงไปตามสายตาก็อดสูใจนัก (ศิษย์เก่าเห็นว่าเป็นเรื่องน่าบัดสี ดูไม่ได้ จึงนั่งสมาธิหลับตาเสีย) อาจารย์ผู้บำเพ็ญดีเห็นทำไม่ได้เรื่องจึงตัดสินใจลงไปตามศิษย์ทั้งสามคน ครั้นเห็นอาการของสามศิษย์ จึงฉวยเอาถังตักน้ำลงไปที่ตักน้ำ ในลำธาร แล้วเดินขึ้นภูเขาไป [21]

กล่าวสรุปได้ว่า ธรรมชาติของจิต จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า พฤติกรรมของศิษย์ทั้ง 3 คนนี้ มิได้อยู่ในทางสายกลาง แต่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่เข้ามาปรุงแต่งจิต ทำให้จิตพุ่งชนไปตามสัญชาตญาณเดิมไม่อาจทำการงานได้ ศิษย์คนเก่าแม้จะนั่งหลับตา ก็เป็นเพียงควบคุมอารมณ์ของตนเองไว้เท่านั้น ส่วนท่านอาจารย์ละวางได้แล้ว ไม่ยึดติดในอารมณ์ที่เป็นบวก หรือเป็นลบ เดินไปตักน้ำในลำธารได้ตามปกติธรรมดาเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น ซึ่งนัยดังกล่าวนี้ จึงชื่อว่าจิตดำรงอยู่ในสถานะแห่งทางสายกลางแท้ ด้วยเหตุนี้ในคัมภีร์ทางสายกลางจึงกล่าวไว้ว่า “ในช่วงเวลาที่ไม่มียารมณ์ เป็นต้นว่า ความยินดี ความโกรธ ความโศกเศร้า หรือความเพลิดเพลินมากระตุ้น จิตย่อมได้ชื่อว่าดำรงอยู่ในสภาวะเป็นกลางและเมื่อถูกอารมณ์เหล่านี้มากระตุ้น ก็ยังสามารถปฏิบัติสอดคล้องกับสถานการณ์ ก็ย่อมได้ชื่อว่ามีคุณสมบัติประสานสอดคล้อง (harmony)” ในคัมภีร์ทางสายกลาง จิตที่ดำรงอยู่ในทางสายกลางนั้น เป็นสภาวะจิตที่รับรู้อารมณ์ตามปกติโดยไม่มีการปรุงแต่ง เป็นจิตที่บริสุทธิ์ ยังไม่มีอะไรมารบกวน ไม่เรียกว่าดี ไม่เรียกว่าชั่ว เพราะพ้นจากภาวะการกระตุ้นทั้งสองด้าน คือด้านบวกและด้านลบ และสิ่งนี้เองที่ขงจื้อมักเรียกว่า “มีความเป็นกลาง” เป็นธรรมชาติที่แท้จริง ซึ่งติดตัวมาแต่กำเนิด ไม่อาจแยกจากความเป็นคนได้ ขงจื้อจึงเน้นความสำคัญที่จิต สอนให้คนฝึกจิต ชัดเกลาจิต ไม่ให้อารมณ์ต่าง ๆ มารบกวนให้เสียความเป็นกลาง หรือขาดดุลยภาพไป ในคัมภีร์ลุนยี่อ ท่านจึงกล่าวไว้ว่า “อย่าปล่อยให้ความเห็นผิด (twisty thoughts) เกิดขึ้น” และในคัมภีร์เม่งจื่อ ก็ได้กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า “ผู้ที่พัฒนาจิตของตนจนบรรลุถึงศักยภาพสูงสุดแล้ว จะรู้ธรรมชาติที่แท้จริงของตน และเมื่อเขารู้ถึงธรรมชาติที่แท้จริงของตนแล้ว ย่อมเป็นอันรู้ธรรมชาติของสวรรค์ด้วย”

เรื่องที่ 2 ธรรมชาติของการกระทำ

การกระทำเป็นผลสืบเนื่องมาจากจิตใจที่อยู่ส่วนลึก ดังได้กล่าวแล้วในข้างต้น เมื่อธรรมชาติของจิตถูกโน้มน้าวไปในอารมณ์ที่เป็นบวก หรืออารมณ์ที่เป็นลบ ย่อมส่งผลต่อการกระทำเช่นเดียวกัน ดังนั้นการกระทำจึงไม่อาจดำเนินไปตามหลักทางสายกลางได้ และด้วยนัยนี้ ขอให้พิจารณาข้อความที่คัดมาจากคำสอนขงจื้อ ซึ่งกล่าวไว้ว่า คือ (1) มนุษย์จะมีความลำเอียง เมื่อใดที่เขาเกิดมีความรู้สึกโกรธขึ้นมาในใจ (2) มนุษย์จะมีความลำเอียง เมื่อใดที่เขาเกิดมีความรู้สึกไม่ชอบ หรือรังเกียจขึ้นมา (3) มนุษย์จะมีความลำเอียง เมื่อใดที่เขาเกิดมีความรู้สึกหวาดหวั่น (4) พรันฝรั่ง หรือมีความรู้สึกเกรงกลัว รวมทั้งเมื่อเกิดมีความรู้สึกเคารพนับถือด้วย (5) มนุษย์จะมีความลำเอียง เมื่อใดที่เขาเกิดมีความรู้สึกเศร้าโศก และสงสาร (6) มนุษย์จะมีความลำเอียง เมื่อใดที่เขาเกิดมีความรู้สึกหึงจองหอง และหยาบคาย

จึงปรากฏว่า มีคนน้อยคนเหลือเกินในโลกนี้ ที่เมื่อเกิดมีความรักขึ้นมา ในสิ่งใดแล้ว จะสามารถทราบได้ถึงคุณสมบัติที่เลวทรามของสิ่งที่เขารักได้ในขณะเดียวกัน และมีน้อยคนอีกเช่นกัน เมื่อเกลียดสิ่งใดแล้ว จะยังสามารถทราบได้ถึงคุณสมบัติที่ดี ๆ ของสิ่งที่เขาเกลียด” [22] ที่สะท้อนให้เห็นถึงคุณลักษณะของจิตภายใน ที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง เนื่องจากถูกอารมณ์ต่าง ๆ เช่น ความรัก ความเกลียด ความเศร้า ความสงสาร ความเกรงกลัว ความหวาดหวั่น เป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่งครอบงำ ทำให้จิต ไม่สามารถดำรงสภาวะเดิมตามปกติได้ จึงแสดงออกไปสู่พฤติกรรมภายนอกในลักษณะที่ไม่ถูกต้อง หรือเหมาะสม จึงมีคำถามขึ้นว่า “การกระทำในลักษณะเช่นใด ซึ่งถือว่าเป็นการกระทำ ที่ประกอบด้วยหลักทางสายกลาง” ที่เป็นประเด็นปัญหานี้ มีหลายลักษณะที่ขงจื้อได้กล่าวไว้ในที่ต่าง ๆ ได้แก่ (1) คนเราถ้าสนิทกันจนเกินไป ก็จะเสียมารยาทต่อกัน ถ้าเคร่งขรึมเกินไป ก็จะเห็นห่างกัน ฉะนั้น วิญญูชนคบกัน จะสนิทกันในระดับ เข้าใจความรู้สึกของกันและกันพอดี และเคร่งขรึม

ในระดับมีมารยาท ต่อกันพอดี (2) คนคนหนึ่ง ถ้าด้าน (จิตใจภายใน) ที่เรียบง่ายสมถะ เด่นกว่าด้าน (รูปแบบภายนอก) ที่เลิศหรู ก็จะเป็น ๑ เซย ๑ นัยตรงกันข้าม ถ้าด้าน (รูปแบบภายนอก) ที่เลิศหรู เด่นกว่าด้าน (จิตใจภายใน) ที่เรียบง่ายสมถะ ก็จะ ฟุ้งเฟ้อเห่อเหิม ตีนไม้ติดดิน ต่อเมื่อเอาความเลิศหรูกับความเรียบง่าย มาประสานสอดคล้องกันอย่างพอเหมาะ จึงจะเป็น ท่วงทำนองของสัตว์บุรุษ (3) ชีวิตของคนดีนับว่าเป็นการยกตัวอย่างเรื่องทางสายกลาง ได้เป็นอย่างดี ชีวิตคนชั่วที่ตรงกันข้ามกับ ชีวิตคนดี นับว่าเป็นการยก ตัวอย่างเรื่องทางสายกลางได้เป็นอย่างดี เพราะเขาเป็นคนดีและยึดมั่นอยู่ในความเป็นกลาง ตลอดเวลา ชีวิตของคนชั่วนั้น อยู่ตรงกันข้ามกับทางสายกลาง เพราะเขาเป็นคนชั่วและไม่รู้จักยับยั้งชั่งใจ [23] (4) จารึกกฎหมายที่บุรพกษัตริย์บัญญัติขึ้น ยึดหลักทางสายกลาง เมื่อเทียบกับอารมณ์และความรู้สึกของมนุษย์ ให้คนที่เกินไป รู้จักยับยั้ง ควบคุม ให้คนที่ไม่พอ รู้จักพยายามให้มากขึ้น จื่อเชื่อมกับหินจื่อเขียนถึงจะตกอยู่ในความโศกเศร้าอาลัยต่างกัน ล้วนรู้จักยับยั้งควบคุมตัวเองได้ โดยยึดหลักทางสายกลางแห่งจารึกกฎหมาย ที่ข้า ฯ ชมพวกเขา ว่าเป็นวิญญูชน จึงไม่เกินไป มิใช่หรือ ? และ (5) การเคารพชนิดที่ไม่มีกฎเกณฑ์แห่งความเหมาะสมคอยกำกับ ก็จะเป็นความจู้จุกจิกจกวนใจ ความ รอบคอบระมัดระวังที่ปราศจากกฎแห่งความเหมาะสม คอยกำกับ ก็จะเป็นความซึ่กแล้วและซึ่ระแวง ความกล้า ที่ปราศจาก กฎแห่งความเหมาะสมคอยกำกับ จะกลายเป็นความกระด้างชนิดที่ไม่ยอมอยู่ใต้บังคับของใคร ไม่ยอมเชื่อฟังผู้ใดความ ตรงไปตรงมาที่ปราศจากกฎแห่งความเหมาะสมคอยกำกับ ก็จะเป็นความหยาบคาย [24] ตัวอย่างทั้ง 5 ข้อนี้ เป็นการแสดงให้เห็นถึงสภาวะจิตที่ขาดความเป็นกลาง จึงแสดงออกด้านพฤติกรรมที่แตกต่างกันไป ยกตัวอย่างในข้อที่ (1) ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่อง การ (2) ปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น จะเห็นลักษณะสุดโต่งทั้ง 2 ทาง คือ (1) สนทนสนมกันมากเกินไป และ (2) เครื่องขริ่มมากเกินไป สนทนสนมมากเกินไปก็เสีย เครื่องขริ่มมากเกินไปก็เสีย นัยแห่งทางสายกลาง จงอยู่ที่ความ “พอดี” ไม่เดินสุดโต่งทั้ง 2 ทาง ที่ แสดงออกมาแล้วมี 4 ลักษณะดังนี้ คือ (1) สุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง ไม่ว่าจะในแง่บวก หรือในแง่ลบก็ตาม (2) กระทำการโดยมี อารมณ์ หรือความรู้สึกเป็นตัวชักนำ หรือชักจูง ไม่ได้เกิดจากเหตุผล หรือสติปัญญา (3) เป็นไปโดยมิชอบ หรือขาดความเหมาะสม ต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่ (4) ขาดความเป็นอิสระ เพราะถูกกำหนดด้วยเงื่อนไข หรือปัจจัยภายนอก

กล่าวสรุปได้ว่า ธรรมชาติของการกระทำที่เกิดจากพฤติกรรม ถือได้ว่าไม่ได้ดำเนินไปตามหลักทางสายกลาง เพราะนัยแห่งการกระทำที่เป็นทางสายกลาง จะต้องเป็นการกระทำที่อยู่บนพื้นฐานของจิตดั้งเดิมที่ถูกประทานมาโดยฟ้า แม้จะถูกอารมณ์ต่างๆ เข้ามากระทบ ก็สามารถดำรงภาวะ ของจิตเดิมอยู่ได้ และสามารถแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมที่ ประสานสอดคล้อง

5. ขงจื้อกับวิธีปฏิบัติตามหลักทางสายกลาง

ในคัมภีร์ทางสายกลาง ขงจื้อได้กล่าวถึง วิธีแห่งฟ้าและวิธีแห่งมนุษย์ ที่ขงจื้อใช้คำว่า “สิ่งที่มองไม่เห็นด้วยตา” (unseen) และ “สิ่งที่ไม่ฟังได้ยินด้วยหู” (unheard) ซึ่งความหมายถึง ธรรมชาติที่ไม่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส แต่สามารถรู้ได้ด้วยการศึกษา อันได้แก่ การฝึกฝนทางจิตวิญญาณ เพื่อให้มนุษย์ได้รู้จักหลักแห่งความเป็นกลางที่มีอยู่ในตัวเอง เมื่อรู้จักภาวะที่เป็นกลางในตัวเองแล้ว ก็ย่อมจะเข้าใจภาวะแห่งความเป็นกลางที่วิธีแห่งฟ้า คือ จักรวาลโดยภาพรวม ดังนั้น หลัก ปฏิบัติตามหลักทางสายกลาง จะต้องฝึกอบรมปฏิบัติตามหลักคุณธรรม 3 ประการ ปราศจากคุณธรรมทั้ง 3 ประการเหล่านี้ อย่างใดอย่างหนึ่ง การปฏิบัติตามทางสายกลางย่อมไม่บังเกิดผล ก้าวหน้า คุณธรรม 3 ประการ คือ [25] (1) จื่อ (Chih) หมายถึง ปัญญา (2) เหริน (Jen) หมายถึง ความรัก (3) จง (Yong) หมายถึง ความเข้มแข็ง นอกจากนี้ ในคัมภีร์ทางสายกลาง ได้กล่าวถึง “กษัตริย์ขุน” ซึ่งได้รับการยกย่องและถือเป็นบุคคลในอุดมคติของขงจื้อว่า เป็นกษัตริย์นักปราชญ์ ผู้ทรงดำเนินตามแนวทางสาย กลาง เพราะว่า พระองค์มีภูมิปัญญาอันยิ่งใหญ่ ทรงรักการไต่สวนทวนถาม และทรงศึกษาที่คนละต่าง ๆ ที่แสดงออกมา แม้ว่าจะ เป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ทรงหลีกเลี่ยงสิ่งที่เป็นความชั่ว และทรงประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งดี ทรงละเว้นทางสุดโต่งทั้งสองทาง ทรง ดำเนินตามทางสายกลาง และนำหลักทางสายกลางนั้นมาปกครองไพร่ฟ้า โดยเหตุนี้พระองค์จึงทรงเป็นขุน ! หมายถึง กษัตริย์ผู้ ยิ่งใหญ่ จะเห็นได้ว่า คุณธรรมทั้ง 3 ประการ ในฐานะเป็นหลักปฏิบัติ ที่จะนำไปสู่ทางสายกลาง ดังที่จะกล่าวดังต่อไปนี้ คือ

5.1 ปัญหา (จื้อ)

ในปรัชญาของขงจื้อ ปัญหานับว่า มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นปัญญาระดับสามัญทั่วไปที่เรียกกันว่า เป็นศิลปวิทยาแขนงต่าง ๆ หรือปัญหาสำหรับการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมในฐานะเป็นมนุษย์ซึ่งมีความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ ในสังคม ที่เป็นสัจธรรมความเป็นจริงของธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งธรรมชาติของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้ ในคัมภีร์คำสอนของ ขงจื้อจึงเต็มไปด้วยคำสอนที่เน้นให้คนพัฒนาตนเองเพื่อให้เกิดปัญญา ไม่ว่าจะเป็นระดับใดก็ตาม ดังที่ปรากฏเป็นข้อความ ดังต่อไปนี้ คือ “สัตบุรุษต้องศึกษาเรียนรู้อย่างกว้างขวาง และใช้จริยธรรมมาควบคุมตัวเอง จึงจะเลี่ยงการกระทำความผิดที่ นอกกลุ่มนอกทางได้มีปณิธานอันแรงกล้าในการทำความเข้าใจต่อสรรพสิ่ง ยึดมั่นในคุณธรรม ปฏิบัติตามเมตตาธรรม ศึกษาและ ฝึกฝนศิลปวิชาการทั้ง 6 ปัญญาชนย่อมสนใจ ค้นคว้าระบบความคิดมากกว่าสนใจคิดค้นเรื่องอาหารการกิน คนทำงานมักจะ อดอยากยากจน แต่การศึกษาจะทำให้ได้มาซึ่งลาภยศ ดังนั้น สิ่งที่เป็นปัญญาชนกังวลก็คือ กลัวว่าจะไม่มีความรู้ มิใช่กังวลว่าจะ ยากจน” “เข้าเข้าใจสัจธรรม (เต๋า) เย็นตายไปก็ไม่เสียใจ เรื่องราวต่างๆ ในโลกนี้ หากได้กำหนดตายตัวไม่ว่าจะต้องทำอย่างนี้ จะต้องไม่ทำอย่างนั้น สัตบุรุษเพียงแต่ดูสภาพที่เป็นจริง แล้วตัดสินใจว่าควรจะทำอย่างไร”

ในคัมภีร์ทางสายกลาง ตัวปัญหาที่จะนำไปสู่การปฏิบัติตามหลักทางสายกลางนั้น จะมีองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ คือ (1) ความเข้าใจ หมายถึง ความเข้าใจว่า การกระทำที่เป็นธรรมชาติ โดยปราศจากการปรุงแต่งใดๆ เป็นวิธีการที่ดีที่สุด ในการทำสิ่งต่างๆ (2) การมีเจตนารมณ์ที่ดีงาม เติมไปด้วยความจริงใจไม่เสแสร้ง (3) การรู้และปฏิบัติอย่างมีสติ เช่น การกระทำที่ มีลักษณะเป็นการแสดงออกถึง ทัศนคติภายในที่มีความเหมาะสมเสมอ ๆ กับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง และ (4) การสร้างเจตนารมณ์ที่ สมบูรณ์ให้ปรากฏในทัศนคติภายใน และการกระทำ จนเป็นนิสัย โดยมีความรู้ความเข้าใจ (อี) เจตนารมณ์ที่ดีงาม (เหริน) มีความ เหมาะสมกับ สถานการณ์ (หลี่) เป็นพื้นฐานสำคัญ

เมื่อมาพิจารณาลักษณะของปัญหาข้างต้น จะเห็นว่า ปัญหาในทัศนะของขงจื้อนั้น ไม่ใช่เพียงแค่องค์ความรู้ เพียงอย่างเดียว แต่ยังมีรากฐานที่สำคัญ ซึ่งจะช่วยให้ปัญญานั้นสามารถนำไปสู่จุดมุ่งหมายตามหลักทางสายกลางด้วย องค์ประกอบสำคัญ ก็คือ เจตนารมณ์ที่ดี หมายถึง เมตตาจิต (เหริน) ที่แสดงพฤติกรรมออกมาจากภายในและภายนอกที่ เป็นไปด้วยความเหมาะสม สอดคล้องกับสถานการณ์ ไม่ใช่เพียงแต่การเสแสร้ง หรือแกล้งทำ ที่เป็นปกติวิสัยของบุคคลนั้น ๆ คือ รู้หรือไม่รู้ มีปัญหาหรือไม่ปัญหาจึงต้องอาศัยการวัด หรือประเมินจากหลายๆ ทาง ดังข้อสังเกตที่ขงจื้อได้มีกับศิษย์ผู้หนึ่ง นามว่าเอียนหุย ซึ่งขงจื้อถือว่า เป็นแบบอย่างของผู้ที่ดำเนินตามหลักทางสายกลางที่ทำได้ยากผู้หนึ่ง ดังคำกล่าวที่ว่า... “เอียนหุยช่างเปรียบพร้อมไปด้วยคุณธรรมจริงๆ เพียงชั่ว 1 หวด น้ำ 1 กระบวย อาศัยอยู่ในซอยที่คับแคบโกละโกละ เขาก็ พอใจแล้ว คนอื่น ๆ ไม่สามารถดำรงชีพอย่างแน่นคั้นเช่นนี้ได้ แต่เขายังคงเบิกบานสำราญใจ และมีได้เปลี่ยนแปลงปณิธาน แต่อย่างใด การฝึกตนเองเช่นนี้ มีแต่เอียนหุย เท่านั้นที่สามารถทำได้” “ข้าสอนเอียนหุยทั้งวันเขาไม่เคยซักถามหรือคิดค้านเลย ดูคล้ายกับว่าโง่มาก แต่ข้ากลับพบว่า หลังจากเรียนจบแล้ว เขาศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง จนกระทั่งรู้แจ้ง นี้แสดงว่า เขาไม่ได้โง่เลย ขอให้พิจารณาหุยเป็นตัวอย่าง เขาเลือกที่จะปฏิบัติตามธรรมชาติที่แท้จริงของเขา เมื่อเขาแสดงพฤติกรรมอย่างสมบูรณ์ แบบในทางใดทางหนึ่ง เขายึดมั่นในสิ่งนั้น เห็นคุณค่าของมัน และจะไม่ทำให้มันจากไป”

ดังนั้นหน้าที่ของบุคคลผู้ปฏิบัติตามหลักทางสายกลาง จึงต้องพัฒนากระบวนการของปัญญาให้เกิดขึ้นสมบูรณ์ “หลัก ปัญญาไม่ว่าเพื่อทำให้สติปัญญา หรือการรู้จักคิด มีความสมบูรณ์แบบโดยพร้อมมูล เพื่อรู้หรือฟื้นฟูปรับปรุงศีลธรรมให้กับประชาชน รวมถึงการบรรลุถึงความดีสูงสุด” ผู้มีปัญญามองเห็นสรรพสิ่งที่ทั้งหลายตามความเป็นจริงแล้ว ย่อมสามารถวางจิต ให้เป็นกลางโดยไม่เอนเอียงไปในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ดังตัวอย่างข้อความต่อไปนี้ว่า “ขงจื้อเที่ยวไปในเทือกเขาไท่ซาน ก็ได้พบหญิงฉีจี้ ท่องอยู่ แถวราวไพรแห่งเมืองเฉิง ห่มกายด้วยหนังกวางเนื้อเลว รัศเอดด้วยเชือกสายหยาบ ตีตขิมตีกลองร้องเพลงอยู่ ขงจื้อจึงถามขึ้นว่า “อาวโส ท่านสำราญอยู่ด้วยเรื่องอันใดหรือ ?” หญิงฉีจี้กล่าวตอบว่า “ความสำราญของข้ามีมากมาย ก็พำนักในกำเนิดแก่สรรพ สิ่งโดยล้อมนุษย์ว่าทรงคุณค่าสูงสุด ในเมื่อตัวข้าได้กำเนิดมาเป็นมนุษย์ จึงถือว่าเป็นข้อสำราญประการหนึ่ง” “อนึ่ง บุรุษนั้นแยก ต่างจากสตรี โดยบุรุษเป็นฝ่ายทรงศักดิ์แลสตรีต่อยต่ำกว่า ตัวข้าได้กำเนิดมาเป็นบุรุษ นั่นคือสำราญประการสอง” “อนึ่ง มนุษย์ที่ เกิดมา บ้างก็ดำรงชีพอยู่โดยมิทันได้ครบวันหรือครบเดือน บ้างก็ถึงกาลกิริยาแต่ยังนอนบอบอยู่ในเบาะ ตัวข้านั้นได้ครอบชีพมานาน

ถึงแก่ลืบไปแล้ว นั่นคือข้อสำราญประการสาม” “ความยากจนนั้นเป็นปกติของบุรุษ และความตายก็เป็นจุดหมายปลายทางของมนุษย์ ดำรงอยู่ในความปกติเพื่อรอคอยจุดหมายปลายทางเช่นนี้แล้ว จักมีเรื่องใดให้หมองเศร้าอีกเล่า” ขงจื๊อทานว่า “ประเสริฐแท้ นี้แลคือผู้จักเบิกบานตนเอง” [26] จากข้อความข้างต้นนี้ สะท้อนให้เห็นว่า พฤติกรรมของท่านผู้เฒ่าหฺยงฉีจี้ เป็นคนเข้าใจชีวิต พร้อมกับความเข้าใจทำให้ท่านวางท่าทีต่อชีวิตด้วยความถูกต้อง นั่นคือท่านวางจิตเป็นกลาง คือไม่ยินดี ยินร้าย ไม่หลงไหลในโลกธรรมทั้งปวง ทำให้ท่านดำรงชีวิตอยู่ด้วยความสุข ขงจื๊อมองเห็นว่า ชีวิตของท่านผู้เฒ่าหฺยงฉีจี้ เป็นชีวิตที่น่ายกย่อง เป็นชีวิตที่ประเสริฐ เพราะสามารถสร้างความสุขให้เกิดขึ้นแก่ตนเองได้ โดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยภายนอก ประเด็นปัญหาสำคัญจึงอยู่ที่ว่า ปัญหาเกิดขึ้นได้อย่างไร ในคัมภีร์ทางสายกลางได้กล่าวถึงสาเหตุของการเกิดปัญหาไว้ 2 ประการ คือ (1) การศึกษา กล่าวคือ “รักเรียน ย่อมได้ชื่อว่าเข้าใจต่อปัญญา” (2) ความจริงใจ กล่าวคือ “การหยั่งรู้กำเนิดมาจากความ จริงใจ...ความจริงใจที่มาจาก การหยั่งรู้ (enlightenment) เรียกว่า การศึกษา ถ้ามีความจริงใจก็จะหยั่งรู้ ถ้าหยั่งรู้ ก็แสดงว่ามีความจริงใจ” “เฉพาะผู้มีความจริงใจอย่างแท้จริง (perfectly sincere) เท่านั้น จึงจะสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้” “ความจริงใจเป็นจุดเริ่มต้นและอวสานของสรรพสิ่ง ปราศจากความจริงแล้ว ก็ไร้ค่า ดังนั้นอริยปราชญ์จึงให้ความสำคัญต่อการสร้างความจริงใจ” “ความจริงใจเป็นวิถีแห่งฟ้า การทำให้ตนเองมีความจริงใจเป็นวิถีแห่งมนุษย์” [27]

กล่าวสรุปได้ว่า ปัญญาแม้จะสามารถเกิดขึ้นได้หลายวิธี แต่ไม่ว่าจะเกิดขึ้นโดยวิธีใดก็ตาม ล้วนมีลักษณะเดียวกันทั้งหมดคือ การหยั่งรู้

2. ความรัก หรือเจตนาธรรมที่ตั้งงาม (เหริน)

บทบาทของเหริน หรือความรักในปรัชญาขงจื๊อถือว่ามีความสำคัญมาก เพราะถือว่าเป็นคุณธรรมพื้นฐาน เพราะว่า “เหรินเป็นคุณธรรมที่อยู่ภายในจิตใจของแต่ละคนที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด และสามารถรับรู้ได้ แรกเกิดรับรู้ความได้ เหรินก็เกิดขึ้นภายในรูปแบบของภาวะความสัมพันธ์ระหว่างบุตรธิดากับบิดามารดา หลังจากนั้นก็ถูกพัฒนาเรื่อยๆ ด้วยกระบวนการนี้ คุณธรรมอื่นๆ ก็จะถูกพัฒนาตามไปด้วย” [28] การปฏิบัติตนตามหลักทางสายกลาง เหรินจึงมีบทบาทสำคัญ ในคัมภีร์ทางสายกลางจึงกล่าวไว้ว่า เพราะอาศัยเหริน หรือความรักนี้เอง จึงก่อให้เกิดพลังกระตุ้นผลักดันไปสู่การกระทำตามหลักทางสายกลาง และ “การพัฒนาตนให้สมบูรณ์ได้นั้นต้องอาศัย เหริน”

กล่าวสรุปได้ว่า ความรัก หรือเจตนาธรรมที่ตั้งงาม (เหริน) ในที่นี้ หมายถึง การพัฒนาตนตามหลักทางสายกลางนั่นเอง เพราะหลักทางสายกลางนั้นถือว่าเป็นคุณธรรมที่ทำให้คนสมบูรณ์ เพราะมาหยั่งรู้ธรรมชาติที่แท้จริงเรื่องหลักการความเป็นกลางที่มีอยู่ในตนเอง และในธรรมชาติของจักรวาลทั้งหมดว่าเป็นหลักการเดียวกัน มาจากแหล่งเดียวกันคือสวรรค์

3. พลัง หรือ ความเข้มแข็ง (จง)

ในคำถามที่ว่า พลัง หรือ ความเข้มแข็ง หมายถึงอะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร และเมื่อเกิดขึ้นแล้ว ส่งผลหรือเป็นปัจจัยต่อการปฏิบัติตนตามหลักทางสายกลางอย่างไร? กล่าวคือ พลัง หรือความเข้มแข็งคืออะไร ก่อนจะตอบคำถามนี้ ขอนำบทสนทนา ระหว่างขงจื๊อกับจื่อหลู และวงจของขงจื๊อที่กล่าวไว้ในที่ต่าง ๆ คือ ครั้งหนึ่ง จื่อหลู ถามเกี่ยวกับพลัง ขงจื๊อตอบว่า “เธอหมายถึงพลังของคนดี หรือพลังของคนเหนือ หรือว่า พลังที่เธอใช้สำหรับการขัดเกลา ตัวเอง ? คนดี เป็นคนที่เป็นอย่างได้ในเรื่องความอดทน และความสุภาพพร้อมที่จะช่วยเหลือบุคคลอื่น ไม่มีความต้องการแก้แค้นลงโทษต่อการกระทำที่ไม่ดีต่อตนเอง ดังนั้นสุภาพชนจากคนดี จึงมีผลรูปคุณธรรมเหล่านี้อยู่ในจิตใจของพวกเขา คนเหนือ ขึ้นชมกับความพร้อมที่จะต่อสู้และกล้าเสี่ยงตาย โดยไม่มีการริร้อหรือลังเลใด ๆ ดังนั้น วีรบุรุษของภาคเหนือ จึงเจริญรอยตามคุณธรรมเหล่านั้นมาเป็นแบบอย่าง

อย่างไรก็ตาม อริยปราชญ์ดำเนินชีวิตกลมกลืนกับบุคคลอื่น ๆ โดยไม่ยอมให้ผู้อื่นมาชักนำไปในทางที่ผิด คุณธรรมของเขาข้างคืออะไรเช่นนั้น เขาวางตัวเขาเองอยู่ในทางสายกลาง โดยไม่เอนเอียงข้างใดข้างหนึ่ง คุณธรรมที่เขาเมืออยู่ ข้างมีความหลักแหลมอะไรเช่นนั้น ขงจื๊อกล่าวว่า “ทุกคนมักจะกล่าวว่า “ข้าพเจ้ารู้” แต่พวกเขาที่มุ่งไปข้างหน้า กลายเป็นตกหลุมพรางไม่สามารถเลี่ยงได้ ทุกคนมักกล่าวว่า “ข้าพเจ้ารู้” แต่ในการใส่ใจปฏิบัติตนตามหลักทางสายกลาง พวกเขาไม่สามารถจะยืนหยัดอยู่ได้ครบเดือน

นอกจากนี้ขงจื้อกล่าวว่า คุณอาจสามารถปกครองประเทศ อาณาจักร และครอบครัวได้เป็นอย่างดี ทั้งอาจสละเสียซึ่งเกียรติยศ ความมั่งคั่ง และกล้า เสียชีวิตได้โดยไม่มีรีรอ แต่ก็ยังคงไว้ความสามารถที่จะปฏิบัติตามหลักทางสายกลาง จากบทสนทนาระหว่างขงจื้อกับจื่อซางตัน เท่ากับเป็นการตอบและคำถาม ที่ว่า “พลัง” คืออะไร และ “พลัง” มีผลอย่างไรกับการปฏิบัติตามหลักทางสายกลาง

คำว่า พลัง ซึ่งได้กล่าวถึงข้างต้นนั้น หมายถึง ศักยภาพในการยืนหยัดอยู่บนหลักการ โดยไม่ให้อึดมั่นติดอยู่ในสภาพเอนเอียงไปในลักษณะหนึ่ง แต่มีความสามารถให้มันดำรงอยู่ในภาวะทางสายกลาง ซึ่งเป็นรากฐานที่แท้จริงของจิต นอกจากนี้ ข้อความในตอนี่ 2 และ 3 ยังสะท้อนให้เห็นว่า ทางสายกลางนั้น เป็นทางที่มีใช้จะปฏิบัติกันได้ง่าย ๆ ผู้ที่ยึดมั่นในหลักการอย่างแท้จริงเท่านั้นจึงจะสามารถ ทำได้ ซึ่งก็ต้องหมายถึงว่า บุคคลนั้นจะต้องมีพลัง หรือมีความเข้มแข็งอยู่ภายในอย่างมาก ความที่ทางสายกลางปฏิบัติยากเช่นนี้ ในคัมภีร์จึงมีข้อความตอนหนึ่งว่า “น่าเสียดาย ที่ไม่มีใครเดินทางสายนี้เลย” แนวทางในการปฏิบัติ พลังหรือความเข้มแข็งจึงกลายเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าท่านกำลังฝึกตนเองในด้านความจริงใจอยู่ ท่านจะต้องค้นหาความดีของท่านและยึดมั่นไว้ให้มั่น ท่านจะต้องศึกษาอย่างแจ่มแจ้ง ได้สวนอย่างละเอียดหาหรืออย่างระมัดระวัง มองเห็นอย่างชัดเจน และปฏิบัติอย่าง ทัวถึง เมื่อใดที่ท่านขาดความเข้าใจ หรือท่านศึกษาไม่ถึงขั้นที่จะทำให้มันบังเกิดผล ก็จงอย่าละทิ้งมัน เมื่อใดมีบางสิ่งบางอย่างที่ท่านได้ไตสวนอยู่ หรือไตสวนแล้วแต่ยังไม่เข้าใจ ก็จงอย่าละทิ้งมัน เมื่อใดก็ตามที่มีบางสิ่งบางอย่างที่ท่านยังไม่ได้มองเห็น หรือมองเห็นแล้ว แต่ยังไม่ชัดเจนแจ่มแจ้ง ก็จงอย่าละทิ้งมัน เมื่อใดก็ตามที่มีบางสิ่งบางอย่างที่ท่านยังไม่ได้ปฏิบัติ หรือปฏิบัติแล้ว แต่ยังไม่ทัวถึง ก็จงละทิ้งมัน ถ้าเผื่อจะมีใครบรรลุด้วยความเพียรพยายามเพียงครั้งเดียวฉันจะพยายาม 100 ครั้ง ถ้าเผื่อมีใครบรรลุด้วยความเพียรพยายาม 10 ครั้ง ฉันจะพยายาม 1,000 ครั้ง ถ้าท่านสามารถทำได้อย่างนี้ แม้ท่านจะเป็นโง่เขลาเบาปัญญา ท่านก็จะกลายเป็นผู้รู้แจ้ง แม้ท่านจะเหนื่อยล้า ท่านก็จะกลับแข็งแรง

กล่าวสรุปได้ว่า พลัง หรือ วามเข้มแข็ง (จง (Yong) จะเกิดขึ้นได้ ประเด็นนี้จำเป็นต้องกลับไปพิจารณาคัมภีร์ทางสายกลางอีกครั้ง ในคัมภีร์ทางสายกลางได้กล่าวไว้สั้น ๆ ว่า รู้จักละอาย ย่อมเป็นเหตุเข้าถึงพลัง” ในคัมภีร์เม้งจื่อได้ขยายความต่อไปอีกว่า สำหรับมนุษย์แล้ว ความรู้สึกละอายถือเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง ถ้าหากแม้ไม่มีความละอายแล้ว เขาจะไม่ทำอะไรที่เหมือนกับคนปกติทั่วไป ในการปฏิบัติตามหลักทางสายกลาง ความละอายช่วยให้คนระมัดระวังในการที่จะกระทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ซึ่งถือว่าเป็นพื้นฐานเบื้องต้นที่ทำให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติ ในคัมภีร์ทางสายกลางจึงกล่าวว่า “อริยปราชญ์แม้อยู่คนเดียวก็ย่อมระมัดระวังตัวเสมอ” ตามหลักคุณธรรมหลัก 3 ประการนี้ ถือว่ามีความสำคัญยิ่ง จะขาดหลักใดหลักหนึ่งไม่ได้ ถ้าขาดหลักการใดหลักการหนึ่ง การปฏิบัติหลักทางสายกลางก็ไม่อาจก้าวหน้าได้ ผู้ปฏิบัติตามหลักทางสายจึงต้องพอกพูนปัญญา ความรักหรือเจตนาธรรมที่ดีงาม และพลังหรือความเข้มแข็งให้เจริญงอกงามขึ้นในกมลสันดาน

6. บทสรุปวิเคราะห์

จากการศึกษาเรื่อง “ขงจื้อกับทางสายกลาง” พบว่า ทางสายกลางของขงจื้อ ถือเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญที่สืบเนื่องมาจากหลักการของจักรวาล ซึ่งตามทัศนะของขงจื้อ จักรวาลทั้งมวลที่สามารถเป็นไปได้อย่างมีระเบียบมีกฎเกณฑ์อยู่ เพราะเหตุมีระเบียบจักรวาล คือความเป็นกลาง และเพราะเหตุที่จักรวาลมีความเป็นกลาง สรรพสิ่งทั้งหลายในจักรวาลจึงสามารถดำเนินไปได้อย่างมีความกลมกลืน ประสานสอดคล้อง ไม่ก่อให้เกิดความวุ่นวายหรือสับสน เพราะมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของจักรวาล มนุษย์จึงประกอบด้วยหลักการดังกล่าวนี้ด้วย เพราะเหตุที่มนุษย์มีหลักความเป็นกลาง สังคมมนุษย์จึงมีระเบียบไม่สับสน การที่บ้านเมืองหรือสังคมในยุคขงจื้อเกิดความระส่ำระสาย ไม่เป็นระเบียบ เต็มไปด้วยความสับสนวุ่นวาย สาเหตุเพราะผู้คนได้ละทิ้งหลักทางสายกลาง ขงจื้อจึงสอนให้คนได้หันกลับไปสนใจหลักทางสายกลางนี้ ซึ่งมีอยู่ติดตัวแล้วตั้งแต่เกิดแต่ถูกรบกวนภายนอกมาบดบัง ทำให้จิตที่มีความเป็นกลางมาแต่ดั้งเดิมไม่สามารถทำหน้าที่ได้ มนุษย์จึงต้องศึกษาตนเองเพื่อให้ได้เข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงของตนเอง ตามแนวทางที่ถูกนำเสนอไว้สำหรับเป็นหลักปฏิบัติตามหลักทางสายกลางก็คือ ปัญญา ความรัก และพลังแห่งความมุ่งมั่น ปัญญาจะทำให้คนได้รู้จักธรรมชาติที่แท้จริงของตนว่า มีหลักการเรื่องความเป็นกลางร่วมกับจักรวาล ความรักจะช่วยให้คนได้ปฏิบัติตามหลักสายกลางนั้นอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ในขณะที่เดียวกัน ความมีพลัง

อันเข้มแข็งจะช่วยให้คนได้ปฏิบัติตามหลักทางสายกลางโดยไม่หันเหออกนอกเส้นแห่งทางสายกลาง และคุณธรรมทั้ง 3 ประการนี้ได้ถูกรวมอยู่ในหลักการเรื่องความจริงใจ กล่าวคือ ความจริงใจนี้จะแสดงตัวออกมาในรูปของปัญญา ความรัก และพลังแห่งความมุ่งมั่นในอันที่จะปฏิบัติตามหลักทางสายกลางให้ถูกวิธี และเป็นไปเพื่อความสุขแห่งการดำรงชีวิตที่แท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- [1] ประชา ศิลป์ชัย. (2543). **คัมภีร์หลุนหวิ : คัมภีร์จิริยวัตรขงจื้อ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ธรรมชาติ.
- [2] Confucius. (1951). **the Great Digest, The Unwobbling Pivot. The Analects**, Tr. By Ezra Pound. New York: A New Directions Book.
- [3] จ้านงค์ ทองประเสริฐ, ผู้แปล. (2537). **บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค1-3**. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน จัดพิมพ์.
- [4] Confucius. (1951). **The Great Digest, The Unwobbling Pivot. The Analects**, Tr. By Ezra Pound. New York : A New Directions Book.
- [5] James Legge. (1960). **The Doctrine of the Mean, Chinese Classics vol. 1**. Hong Kong University Press.
- [6] Chen Jingpan. (1993). **Confucius as a Teacher**. Malaysia : Delta Publishing Sdn Bhd.
- [7] Leonard Shihlien Hsu. (1975). **The Political Philosophy of Confucianism**, New York : Barnes & Noble Books.
- [8] อองซก. (2540). **ขงจื้อฉบับปราชญ์ชาวบ้าน**. อธิคม สวัสดิ์ญาณ แปล. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เต๋าประยุกต์.
- [9] Leonard Shihlien Hsu. (1975). **The Political Philosophy of Confucianism**, New York : Barnes & Noble Books.
- [10] Archie J. Bahm. (1969). **The Heart of Confucius : Interpretation of Genuine Living and Great Wisdom**. New York : Walker/ Weatherhill.
- [11] Chen Jingpan. (1993). **Confucius as a Teacher**. Malaysia : Delta Publishing Sdn Bhd.
- [12] ประชา ศิลป์ชัย. (2543). **คัมภีร์หลุนหวิ : คัมภีร์จิริยวัตรขงจื้อ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ธรรมชาติ.
- [13] พระมหาบุญเรือง ญาณวชิโร, (2544). **มนุษยนิยมในปรัชญาขงจื้อ**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- [14] Leonard Shihlien Hsu. (1975). **The Political Philosophy of Confucianism**, New York : Barnes & Noble Books.
- [15] Chen Jingpan. (1993). **Confucius as a Teacher**. Malaysia : Delta Publishing Sdn Bhd.
- [16] Confucius. (1951). **The Great Digest, The Unwobbling Pivot. The Analects**, Tr. By Ezra Pound. New York : A New Directions Book.
- [17] จ้านงค์ ทองประเสริฐ, ผู้แปล. (2537). **บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค1-3**. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน จัดพิมพ์.
- [18] Chen Jingpan. (1993). **Confucius as a Teacher**. Malaysia : Delta Publishing Sdn Bhd.
- [19] Fung Yu-lan. (1944). **The Spirit of Chinese Philosophy**. London : Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. Ltd.
- [20] สมภาร พรหมทา, (2540). **พุทธศาสนมหายานนิกายหลัก**. กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์.
- [21] อนันตดา (นามแฝง). (2549). **ศึกษาคัมภีร์ทางสายกลาง เล่ม 1**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ส่งเสริม คุณภาพชีวิต.
- [22] ละเอียด ศิลาน้อย ผู้แปล., (2543). **สร้างชีวิตและสังคมตามหลักคำสอนของขงจื้อ**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า.
- [23] จ้านงค์ ทองประเสริฐ, ผู้แปล. (2537). **บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค1-3**. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน จัดพิมพ์.
- [24] ละเอียด ศิลาน้อย ผู้แปล., (2543). **สร้างชีวิตและสังคมตามหลักคำสอนของขงจื้อ**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า.
- [25] Leonard Shihlien Hsu. (1975). **The Political Philosophy of Confucianism**, New York : Barnes & Noble Books.
- [26] ปกรณ์ ลิ้มปยุสนร์ (ผู้แปล). (2545). **คัมภีร์เต๋าของเลี่ยจื้อ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด.

[27] อาร์ชี เจ. บาห์ม, ศ.. (มปป), **หลักคำสอนของขงจื้อ**. ครองแผน ไชยชนะสาร ผู้แปล. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ เดลฟี.

[28] พระมหานุกูลเรื่อง ปณณาวชิโร, (2544). **มนุษยนิยมในปรัชญาขงจื้อ**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.